

ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗВО
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУPECULIARITIES OF PATRIOTIC EDUCATION OF MILITARY STUDENTS
UNDER MARTIAL LAW

У статті авторами вивчається патріотичне виховання здобувачів закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. Зазначається, що українська ідентичність формується через національно-патріотичне виховання і є важливим елементом національної безпеки. Розглядаються особливості розвитку національної ідентичності в українській системі виховання в умовах воєнного стану, включаючи необхідність одночасного розвитку українських і європейських цінностей, акцент на цінності життя і безперервної освіти під час війни, а також повага до прав людини. Аналізується вплив кризової ситуації на формування національної свідомості та патріотичних почуттів у здобувачів. Розглядаються методи та підходи, що використовуються для розвитку патріотизму, а також їхня ефективність в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється необхідності інтеграції українських та європейських цінностей, підкресленню цінності життя, безперервної освіти, та поваги до прав людини. Зазначено, що чітке визначення геополітичних пріоритетів та закріплення в масовій свідомості основних національних інтересів є однією з найважливіших передумов стабільного розвитку кожної сучасної держави. Нині наша держава і українська нація визначили ці пріоритети, оперативно створивши політико-правові умови для функціонування освіти в період воєнного стану. Це вплинуло на професійні обов'язки всіх освітян, національну свідомість і, відповідно, має позначитися на національному вихованні дітей та молоді.

Відзначено, що в умовах воєнного стану всі педагогічні працівники закладів освіти починають виконувати додаткові функції та нові завдання, зумовлені особливостями воєнного навчання, новими загрозами для здобувачів та учасників освітньо-виховного процесу, а також вимогами забезпечення національної безпеки. Це вимагає оновлення переліку та розширення змісту функцій педагогів в умовах воєнного конфлікту, що потребує включення відповідних положень до професійних стандартів педагогів, науково-педагогічних працівників та викладачів закладів вищої освіти, а також до освітніх програм різних рівнів. Такий підхід стане основою для подальших досліджень.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, українська національна ідентичність, укра-

їнські цінності, європейські цінності, воєнний стан, національно-патріотичне виховання.

In the article, the authors study the patriotic education of students of higher education institutions under martial law. It is noted that Ukrainian identity is formed through national-patriotic education and is an important element of national security. The features of the development of national identity in the Ukrainian system of education under martial law are considered, including the need for the simultaneous development of Ukrainian and European values, emphasis on the value of life and continuous education during the war, as well as respect for human rights. The impact of the crisis situation on the formation of national consciousness and patriotic feelings among students is analyzed. The methods and approaches used to develop patriotism, as well as their effectiveness under martial law, are considered. Particular attention is paid to the need to integrate Ukrainian and European values, emphasizing the value of life, continuous education, and respect for human rights. It is noted that a clear definition of geopolitical priorities and consolidation of the main national interests in the mass consciousness is one of the most important prerequisites for the stable development of any modern state. Today, our state and the Ukrainian nation have identified these priorities by promptly creating political and legal conditions for the functioning of education during martial law. This affected the professional duties of all educators, national consciousness and, accordingly, should affect the national education of children and youth.

It is noted that under martial law, all pedagogical staff of educational institutions begin to perform additional functions and new tasks due to the peculiarities of military training, new threats to students and participants in the educational process, as well as the requirements of national security. This requires updating the list and expanding the content of the functions of teachers in the context of military conflict, which requires the inclusion of relevant provisions in the professional standards of teachers, researchers and lecturers of higher education institutions, as well as in educational programs at various levels. This approach will form the basis for further research.

Key words: higher education students, Ukrainian national identity, Ukrainian values, European values, martial law, national-patriotic education.

УДК 378.018:323.2:327.39
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.49>

Макогончук Н.В.,

канд. пед. наук, доцентка,
доцентка кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

Горячок І.В.,

канд. пед. наук, доцентка,
доцентка кафедри слов'янської
філології
Хмельницького національного
університету

Юзик М.А.,

PhD, магістр із міжнародного бізнесу

Постановка питання у загальному вигляді. Проблема готовності молодого покоління до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, суверенітету та територіальної цілісності України набуває особливої актуальності. Україна та її народ опинилися на передовій глобальних трансформацій, які матимуть вирішальний вплив на їхнє майбутнє, майбутнє сусідів та світовий

порядок загалом. У ці складні й болісні часи, коли виклики та загрози переплітаються з великими можливостями для розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, освітній та соціальній сфері, визначення нової стратегії виховання та навчання в закладах вищої освіти стає пріоритетним завданням суспільного поступу. Ця стратегія має стати багатокomпонентною та багатовекторною системою, яка формуватиме й скеровуватиме майбутнє

Української держави. Українська освіта, на жаль, не мала досвіду системного та неупередженого виховання патріотизму, що негативно вплинуло на формування національної свідомості у молодих поколінь. Патріотичне виховання відіграє ключову роль у формуванні громадян, які не тільки усвідомлюють свою національну ідентичність, але й активно сприяють розвитку та процвітанню своєї країни. Це єднає український народ, зміцнює соціально-економічні, духовні і культурні основи розвитку українського суспільства і держави.

Мета дослідження: аналіз особливостей патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти в умовах воєнного стану, розробка рекомендацій для підвищення ефективності цього процесу.

Аналіз наукових досліджень. Українські науковці, зокрема О. Акімова, І. Бех, А. Годлевська, О. Жаровська, І. Трубавіна, В. Кремень, В. Кульчицький, Н. Опушко та інші, присвятили свої дослідження вивченню різних аспектів українського національно-патріотичного виховання. Сучасна педагогічна наука досліджує питання патріотичного виховання здобувачів освіти всіх рівнів у контексті формування та розвитку змісту патріотичного виховання.

Як зазначає у своєму дослідженні І. Трубавіна [6] «...україноцентризм є важливим як принцип життя, професійної діяльності кожного громадянина, що забезпечує особистий вибір, поведінку та дії на користь України. Національна ідея є важлива для об'єднання всіх українців задля захисту та добробуту країни, що сприяє забезпеченню національної безпеки країни. Але важливо впроваджувати це у свідомість і поведінку здобувачів освіти, сформувавши це як цінність, яка визначатиме поведінку навіть в умовах війни та ризику на користь України».

Методологія. Для досягнення поставленої мети було використано теоретичні методи аналізу та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; синтез, порівняння, узагальнення, класифікація; вивчення нормативно-правових і програмних документів для розробки теоретичних аспектів патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти та визначення шляхів підвищення рівня їхньої патріотичної вихованості.

Основна частина дослідження. Патріотичне виховання є невід'ємною складовою національного виховання, головною метою якого є формування самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків [2]. Це виховання сприяє успадкуванню духовних і культурних надбань українського народу та досягненню високої культури взаємин. Ґрунтовне вивчення базових наук є ключовим для формування світогляду та цінностей особистості. Ці знання слугують фундаментом, на якому будується національна самосвідомість. Освітній процес має

не лише давати знання, але й виховувати цінності, такі як любов до України, повага до її історії та культури, прагнення до розбудови держави. Принципами навчання в Україні є: людиноцентризм, демократизм, верховенство права, патріотизм, якість та цілість, прозорість, науковий характер, академічна доброчесність тощо [3].

Варто зазначити. Що національна ідентичність формується не лише через освітню діяльність, а й через соціальну педагогіку як соціальне виховання, соціокультурну діяльність, атмосферу та настрої в суспільстві. Тому інформаційна безпека, протидія інформаційно-психологічним операціям (ІПО), надання об'єктивної офіційної інформації, відкритість влади, поінформованість громадян є важливими для освітян як нова функція в умовах війни і як основа для роботи в громаді та в закладі освіти.

Патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей [4]. Водночас патріотичне виховання має власні принципи: принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави [2].

Як зазначено у дослідженні [2], «важливим є україноцентризм як принцип життя, професійної діяльності кожного громадянина, що забезпечує особистий вибір, поведінку та дії на користь України. Національна ідея важлива для об'єднання всіх українців задля захисту та добробуту країни, що сприяє забезпеченню національної безпеки країни, але важливо впровадити її у свідомість і поведінку людей, сформувавши як цінність, що визначатиме поведінку навіть в умовах війни та ризику на користь України».

Проаналізувавши ряд ключових документів, можна стверджувати, що основними принципами, напрямками та завданнями національно-патріотичного виховання молоді чітко окреслені у Стратегії національно-патріотичного виховання та плані дій з її реалізації на 2020–2025 роки (цей документ визначає загальну стратегію та конкретні кроки щодо виховання патріотів України протягом наступних п'яти років); державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, яка окреслює пріоритетні напрямки та завдання національно-патріотичного виховання, а також механізми їх фінансування та реалізації; концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року.

Отже, на основі аналізу широкого кола джерел і наукових праць із досліджуваної проблеми домінантою в їх концептуальному осмисленні визначено те, що основними цілями патріотичного виховання є [1; 2; 4; 6]:

- Формування громадянської свідомості: виховання у здобувачів вищої освіти любові до Батьківщини, відчуття гордості за свою країну та відповідальності за її майбутнє.

- Усвідомлення національної ідентичності: поглиблення знань про історію, культуру та традиції України, що допомагає здобувачам ідентифікувати себе як частину українського народу.

- Підготовка до громадянських обов'язків: розвиток готовності виконувати конституційні обов'язки, захищати свою країну та активно брати участь у її суспільно-політичному житті.

- Гуманістичні та демократичні цінності: формування у здобувачів освіти поваги до прав і свобод людини, толерантності, солідарності та поваги до різноманіття думок і культур.

Традиційно, українська освіта не приділяла достатньої уваги вихованню патріотизму в закладах освіти, що зумовлювалося як історичними обставинами, так і побоюваннями щодо етнічного чи ідеологічного ухилу. Тому важливим є зазначити методи та підходи до патріотичного виховання в закладах вищої освіти (далі – ЗВО):

1. Освітні заходи: викладання дисциплін, пов'язаних з історією та культурою України, організація тематичних занять, лекцій, семінарів, конференцій, диспутів, тренінгів та круглих столів.

2. Практична діяльність: залучення здобувачів вищої освіти до волонтерської роботи, участь у громадських ініціативах, проєктах та акціях, спрямованих на підтримку національних цінностей.

3. Культурні заходи: проведення виставок, концертів, кінопоказів, літературних вечорів, присвячених українській культурі та історії.

4. Військово-патріотичне виховання: організація військово-спортивних заходів, зустрічей з ветеранами, екскурсій до місць бойової слави, музеїв.

5. Інформаційна робота: забезпечення доступу до національно-патріотичних медіаресурсів, розвиток медіаграмотності та вміння критично оцінювати інформацію.

З урахуванням зазначеного, у результаті впровадження системи національно-патріотичного виховання в закладах вищої освіти (ЗВО) очікується досягнення наступних результатів:

1. Формування національної самосвідомості

- Патріотична свідомість: здобувачі набудуть глибокого розуміння та почуття гордості за свою країну, її історію, культуру та традиції [3].

- Ідентифікація з нацією: молодь буде ідентифікувати себе як частину українського народу, відчуватиме відповідальність за долю країни.

2. Розвиток громадянської відповідальності

- Активна громадянська позиція: виховання у здобувачів готовності активно брати участь у суспільно-політичному житті, виконувати громадянські обов'язки та захищати національні інтереси.

- Повага до прав і свобод: здобувачі будуть поважати права та свободи інших людей, сприяти розвитку демократичного суспільства [1].

3. Підвищення соціальної згуртованості

- Єднання студентської спільноти: патріотичне виховання сприятиме зміцненню відчуття єдності та солідарності серед здобувачів освіти.

- Толерантність та взаємоповага: формування у молоді толерантного ставлення до різних культур, національностей та соціальних груп [4].

4. Зміцнення моральних та етичних цінностей

- Гуманістичні цінності: студенти засвоять важливість гуманістичних цінностей, таких як милосердя, справедливість, взаємодопомога.

- Висока культура взаємин: розвиток культури спілкування та взаємин на засадах поваги, чесності та відповідальності.

5. Підготовка до захисту Батьківщини

- Військово-патріотична підготовка: здобувачі будуть готові до захисту своєї країни, матимуть базові знання та навички з військової справи.

- Волонтерська діяльність: залучення молоді до волонтерських ініціатив, підтримки армії та постраждалих від війни.

6. Збагачення духовної та культурної спадщини

- Культурна освіченість: молодь буде активно залучена до збереження та примноження духовних і культурних надбань українського народу [5].

- Творчий розвиток: здобувачі будуть мати можливість реалізовувати свої творчі здібності через участь у культурних та мистецьких заходах.

7. Позитивний вплив на соціально-економічний розвиток

- Ініціативність та підприємливість: виховання у молоді ініціативності, підприємливості та прагнення до особистого та суспільного розвитку.

- Професійна компетентність: формування професійних навичок та компетенцій, які сприятимуть успішній кар'єрі та внеску у розвиток економіки країни.

Впровадження системи національно-патріотичного виховання в ЗВО створить умови для виховання покоління громадян, які глибоко усвідомлюють свою національну ідентичність, готові активно брати участь у суспільному житті та сприяти розвитку України. Перш за все, питання формування української ідентичності в умовах війни вимагає розуміння понять «українська ідентичність» та «воєнний стан» і їхніх наслідків для українців. Враховуючи численні дослідження проблеми, можна стверджувати, що ідентичність – це суб'єктивне відчуття людиною своєї приналежності до певної нації чи групи, цінності якої вона

поділяє і які визначають її свідомість та поведінку, а також її самосвідомість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу нормативно-правових документів та праць науковців можна зробити висновок, що всі рівні та галузі освіти без винятку повинні сприяти національному вихованню здобувачів освіти, протидіючи насильству та українофобству. Актуальним завданням є підготовка компетентних педагогів, які зможуть якісно реалізовувати на практиці триєдину освітню мету: навчання, виховання та розвиток. Важливо, щоб педагогічні працівники постійно оновлювали свої знання та навички, використовуючи інноваційні технології та сучасні проєктно-інтерактивні методи. Патріотичне виховання сприяє консолідації нації, зміцненню почуття єдності та спільної мети, формування відповідальних громадян сприяє зміцненню соціально-економічних основ держави, підвищенню добробуту суспільства, виховання духовно багатих та культурно освічених громадян, які цінують і примножують культурну спадщину країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко Н. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти. *Обдаровані діти – скарб нації!* : матер. III Між-нар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 18–23 серп. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 139–149. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731816>
2. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків. Київ : Фенікс, 2022. 64с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 8. С. 87–95.
4. Марчук Є. Дослівно. *Сільські вісті*. 2016. № 5 (19337). С. 1.
5. Мокан В. Військово-патріотичне виховання: курс на відродження. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3243419-vijskovopatriotичne-vihovannakurs-na-vidrodzenna.html> (дата звернення 11.06.2024)
6. Трубавіна І., Чередниченко О., Олійник Н., Недря К. Обґрунтування нових професійних функцій освітян в умовах воєнного стану. *Освітні виклики*. 2022. 27(2), 199–215. <https://doi.org/10.34142/2709-7986.2022.27.2>
7. Трубавіна І., Чередниченко О., Олійник Н., Недря К. Розвиток української ідентичності в системі освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Освітні виклики*, 2022. 28 (1), 161-174. <https://doi.org/10.34142/2709-7986.2023.28.1.13>